

Dva folklorna festivala

(Veliki festival slovenskih ljudskih običajev v Mariboru 5. in 6. avgusta 1939 in Smotra hrvatske seljačke kulture v Zagrebu 11. junija 1939.)

Boris Orel — Ljubljana

I.

Festivali ljudskih običajev, plesov, pesmi in noš so se v Evropi pojavili v velikem številu šele po svetovni vojni ter so marsikje tesno povezani s povojnim razcvetom narodopisne in narodoslovne znanosti. Prireja jih izvečine budna kulturna zavest naroda, ki v ljudskih običajih, v ljudski umetnosti in pesmi išče potrdila za svojo samobitnost. Vsekakor moramo folklorne festivale uvrstiti med pomembne značilnosti našega časa in bodoči kulturni zgodovinar, ki bo pojasnjeval 20. stoletje, jih ne bo smel prezreti.

Za predhodnike sodobnih festivalov ljudskih običajev, plesov, pesmi in noš, ki jih običajno organizira etnografsko strokovno vodstvo in ki imajo svoje vrstnike v glasbenih festivalih, lahko smramo razne jubilejne slavnostne sprevede, v katerih so se narodi v svojih pisanih nošah klanjali svojemu vladarju. Omenim naj zgolj dunajski slavnostni sprevod l. 1908. ob 60-letnici cesarja Franca Jožefa I., kjer so bili zastopani vsi narodi nekdanje Avstrije po raznovrstnih živih skupinah v narodnih nošah, med njimi tudi Slovenci. Tedaj je med drugim posebno pozornost vzbujala slovenska »ziljska ohcet«. Dalje so bile narodne noše v okras raznim kongresom — in so to še danes — (n. pr. katoliškim eharističnim) ali izletom (sokolskim i dr.). S pestrimi narodnimi nošami so posamezni narodi najlepše, najprimernejše in najbolj učinkovito manifestirali svojo udeležbo. Drugih namenov pa ti sprevedi in nastopi naravno niso imeli. Redno kažejo svoje običaje in noše romanski narodi in sicer v sprevedih in na slavnostih, ki so ob raznih prilikah v teku leta (ob pustu, ob vinski trgatvi, na cvetlični praznik itd.).

Največ zaslug za povzdigo in razvoj pravih folklornih festivalov pa ima poleg bivše vojne Avstrije Švica. Preobširno bi bilo in predaleč bi nas vodilo, ako bi našteval vse narodopisne prireditve v teh dveh državah, podčrtam naj le narodopisno-narodoslovni pomen vzornih švicarskih festivalov, ki so proslavili folklorno bogastvo lastne dežele in izpričali veliko zrelost švicarskih narodoslovcev in

zavidljivo dognanost njihove narodoslovne znanosti. Letos je bil v avgustu n. pr. festival švicarskih narodnih noš, dozdej največji in najpopolnejši. V Zürichu je v slavnostnem sprevedu korakalo okrog 8000 oseb v krajevnih švicarskih nošah, ne muzejsko mrtvih in nemih, ampak živo razgibanih sredi prizorov raznovrstnih običajev in navad. Prireditve, ki je bila deležna velike državne denarne podpore, je bila v rokah švicarskega društva za narodne noše. To društvo je mesece in mesece poprej pripravljalo ta festival noš, v prvi vrsti na podlagi ožjih krajevnih nastopov in pregledov. Poleg švicarskih festivalov nikakor ne smemo pozabiti folklornih prireditev nordijskih narodov, ki že zelo zgodaj razodevajo podobo sodobnega folklornega festivala. Končno moramo omeniti Ruse, Poljake, Čehe, Slovake, Bolgare, Hrvate, Srbe, Nemce i. dr. Pri vseh teh narodih opazimo več ali manj smotrno delavnost na narodopisnem polju, katere zunanji in javnosti dostopni obraz so razne folklorne prireditve. Vsem tem zunanjim narodopisnim dejanjem, vsem tem folklornim festivalom pa je skupna ljubezen do lastne zemlje, do domovine, skupno je kulturno stremljenje, varovati in obnavljati ljudsko izročilo t.j. ljudske običaje, plese, pesmi in noše, ter z njimi javno izraziti svojstveno narodovo žit in bit.

Seveda odločilni momenti, ki so v našem času dvignili pomen ljudskega mitosa kot se odraža v ljudski umetnosti, v plesih, običajih, pesmih in pripovedkah, ležijo mnogo globlje. V Evropi so se po svetovni vojni pojavili oznanjevalci propada evropske kulture in civilizacije, glasniki praznote in gnilobe meščanskega življenja, ubežniki pred brezdušnim strojem ter klicarji po vrnitvi k naravi, k živim izvorom človeškega življenja, t.j. k pradavnim kulturam, k mitosu, ki še dandanes ureja kmetovo življenje na vasi v zmiselnem ritem, ki ga mesto pogreša. Tako je med drugimi znani angleški pisatelj D. H. Lawrence neutrudljivo in strastno iskal ozdravitve in preporoditve sodobne človeške družbe v starodavnih mehikanskih kulturah, v obrednih ostalinah Aztekov (prim. Pernato kačo, Ženo, ki je odjezdila itd.). Njegove filozofske razprave v bistvu obtožujejo ustroj človeške družbe, ki sloni na razumu, ter izražajo sveto prepričanje, da je za človeka najbolje, da ničesar ne ve in ne spozna, in da zgolj mitično misli. Lawrenceovi in drugih pisateljev klico po vrnitvi davnih, zdravih in zmisla polnih časov, ki niso poznali razdvojenosti duše in telesa, pa niso bili osamljeni ter niso prodrli samo v ozke družabne in umetniške kroge. Podobnih klicev in idej so se polastila po vojni velika evropska narodno-politična gibanja, ki naj od njih omenim dva: italijanski fašizem in nemški narodni socializem. Najzgovornejši in najznačilnejši evangelij narodnega socializma je Rosenbergov: »Mythus des XX. Jahrhunderts.« Odkar narodni socializem vlada Nemčijo, živi nemško narodoslovje v zlati dobi. Izdajajo narodoslovne slovarje, številne knjige, ki obravnavajo razna važna poglavja iz narodoslovja: žetvene, püstne, poročne, božične, novoletne običaje, plese, igre. Knjige, ki rzpravljajo o nemštvu v pravljicah, ugankah in pregovorih, o nemštvu v ljudski umetnosti, v nošah, običajih, verah, plesih in igrah. Prirejajo revije

nemških ljudskih noš, obnavljajo plese in običaje, ki so bili že napol pozabljeni. Nekatere običaje je narodni socializem vpeljal kar v sredo svojega kulturno-političnega življenja. Na starih germanskih mitičnih podlagah nastaja posebna nemška narodno-socialistična kultura, ki pa ne ostaja v svojem nemškem območju. Ta kultura ima svoje osti, svoje tendence, kar je deloma tudi senčna, neznanstvena stran sodobnega nemškega narodoslovja. Z drugimi besedami: med tem ko mali evropski narodi s svojim narodoslovnim delom in s svojimi folklornimi festivali ostajajo na pravilni ravnini poudarjanja svoje samobitnosti in domovinske ljubezni, na ravnini samoobrambe ter v okviru narodoslovne stvarnosti in resnice, je nemški narod pod narodnosocialistično zastavo te meje in ravnine porazširil. Narodni socializem hoče namreč osvajati, njemu je mitos v bistvu — bojno geslo.

II.

Bilo je v Evropi po svetovni vojni že precej folklornih festivalov, ki so na njih sodelovali narodoslovci, glasbeniki, muzikologi in koreografi, vendar doslej še nisem zasledil, da bi kdo kje v narodoslovnem časopisu resno razpravljal o tem novodobnem vprašanju, kakšno je razmerje med folklornim festivalom in narodoslovjem. Ne mislim razrešiti tega razmerja v tem prigodniškem referatu, kajti to vprašanje zahteva posebne in večje razprave. Danes naj poskušam to vprašanje načeti ter podati le nekaj dejstev iz stvarnega stanja tega razmerja. Najprej naj ugotovim, da prirejanje folklornih festivalov ne spada v delokrog narodoslovja. Narodoslovec zbira najgloblje znanje o narodu, podaja resnično, čisto podobo ljudstva glede na njegov rod, pokrajino, nošo, umetnost, glede na njegove običaje, vero, pesmi in pripovedke; narodoslovec razrešuje najzamočanjša in najtežja vprašanja iz ljudskega življenja, zato nikakor ne moremo vrhu tega zahtevati od njega, da se zdajci prelevi v gledališkega režiserja ter prikaže na odru, postavljenem kje na prostem, razne plese ter prizore iz sveta ljudskih običajev. Na drugi strani pa moram ugotoviti, da so bile prve podlage za prirejanje folklornih festivalov dane tisti trenotek, ko so se javnosti odprli narodopisni in narodoslovni muzeji, ko so ti muzeji pričeli zbirati folklorna bogastva (noše, pohištvo, vezenine, itd.) ter ga razkazovati meščanstvu. Folklorni festival pa je prav za prav najna posledica teh bogatih in dobro založenih narodoslovnih muzejev; folklorni festival je stopil korak naprej ter negibno muzejsko lutko v ljudski noši obudil k življenju. To je korak iz muzejske nemosti in negibnosti v pristno naravno življenje, k živemu ljudskemu človeku na festivalu. Zanimivo in razumljivo je, da so tak razvoj pospešili glasbeniki in koreografi ter razna društva za narodne noše, še značilneje pa je, da so pobude za folklorne festivale prišle od raznih kmetskih društev, od kulturnih delavcev, ki so usmerjeni v narodno-vzgojno delo in ki skušajo s tehtnimi narodoslovnimi dognanji in resnicami, z dawnimi vzori ljudskega življenja spomniti narod na njegovo resnično izvirno podobo. Seveda, ko je bila ta kulturna,

življenska zamisel folklornega festivala tu, se ni mogla uresničiti brez narodoslovca. Zaradi tega vidimo, da festivale sicer prirejajo razna kulturna društva, da pa jih narodoslovni strokovnjaki in muzikologi nadzorujejo ter jamčijo za pristnost in čistost obrednih prizorov, pesmi, plesov in noš.

Ne smemo prezreti, da se v okviru folklornih festivalov v prvi vrsti prikazujejo razni ljudski plesi in noše, silno redko pa ljudski običaji. Prikazovanje ljudskih običajev na festivalskem prostoru je težavna ter več ali manj problematična zadeva. Lahko je sicer iz vaškega prazničnega življenja prestaviti na prizorišče sredi mesta razne pohode kolednikov, Zelenega Jurija, bučne obhode kurentov, toda nemogoče jih je prestaviti natančno z vsemi važnimi podrobnostmi. Razen tega imamo ljudske običaje, ki niso hrupni pohodi ali igre, ampak so tihe, intimnejše narave ter uprizorljivi le v zaprtem prostoru. V vsakem primeru pa uprizoritev ljudskega običaja, ki naj bo čim bolj zaokrožena in učinkovita, zahteva sodelovanje narodoslovca in gledališkega strokovnjaka. Toda pri največji pazljivosti in vestnosti ljudski običaj tedaj kaj lahko prestopi svoje vaše meje ter postane nekaj drugotnega, o čemur bom pozneje govoril.

Poglavitno vprašanje, ki se dotika razmerja med folklornim festivalom in narodoslovjem, pa se glasi: kakšen pomen ima v narodoslovnem svetu folklorni festival, kakšne koristi prinaša narodoslovni znanosti? Naravno je, da domačemu narodoslovcu, ki je hodil sam od vasi do vasi in se dobira seznanil s pestrim ljudskim življenjem, in ki to življenje pozna tudi iz starih zapisov, ne pomeni folklorni festival nobenega odkritja. Vendar je dejansko stanje največkrat takole: narodoslovec, ki se ukvarja z verskim narodoslovjem, nima prilike, da bi si ogledal ta ali oni ljudski ples, ki zanj seveda ni poglavitni študij, pa je navzlic temu dobro in včasih zelo potrebno, da ga pozna. Festival ljudskih plesov mu to poznavanje kaj enostavno in hitro omogoči. In tako dalje. Seveda ljudski običaj na festivalu radi njegove prirejane oblike nikakor ni primeren za podroben narodoslovni študij. Kajti narodoslovec mora ljudsko življenje proučevati na vasi. Drugače je pri običajih, ki so izumrli in ki so nam ohranjeni le v raznih zapisih. Zapisi ljudskega blaga pa navadno običaje suho opisujejo ter jih primerjajo s podobnimi pri drugih narodih. Ako na festivalu ta ali oni, verno po zapisih obnovljeni običaj izvaja kmetski človek, je s tem za narodoslovca nastopil nov moment, nova resničnost, ki je zapisi izvečine ne ujamejo, to je izvajanje. Izvajanje, ki sloni na različnih človeških naravah iz posameznih pokrajin, je namreč velikokrat važno in odločilno za presojo svojine tega ali onega ljudskega običaja. Običaji raznih narodov in ljudstev spričo njihovega indoevropskega izvora eden drugemu nalikujejo, način izvajanja ter razne druge okolnosti in podrobnosti pa prisojajo običaj temu ali onemu narodu ali ljudstvu. Prav gotovo razni festivali ljudskih običajev, plesov, noš, čeprav ne prinašajo vseh podrobnosti, dajejo narodoslovcu lep pregled ter mu omogočajo, napraviti splošne končno veljavne znanstvene zaključke, zlasti pa ustvariti sintetično

Belokranjska družica

Poljansko svatsko kolo

Belokranjske »Kresnice«

Metliški »most«

Adlešičko kolo

Črnomaljsko kolo

podoba naravnega ljudskega življenja. Končno mislim, da ni treba posebej poudariti, da so folklorni festivali tujemu narodoslovcu v vsakem oziru nad vse dobrodošel in dragocen dogodek. Tako vidimo, da ob priliki mednarodnih narodoslovnih ali narodopisnih kongresov prirejajo kongresna vodstva posameznih držav poučne folklorne festivale za inozemske goste.

Neprecenljive koristi prinašajo folklorni festivali umetnosti in sicer glasbeni ter plesni, gledališču, slikarstvu in drugim. Na večer pred glavnim hrvatskim festivalom v Zagrebu dne 11. junija t. l. so se v Glasbenem zavodu na povabilo Seljačke Sloge sestali razni hrvatski umetniki, znanstveniki, zlasti narodoslovci in muzikologi, ki so vsi podali odlične sodbe o hrvatskih festivalih, takozvanih »smotrah« hrvatske kmetijske kulture. Naj nekaj teh sodb navedem! Na tem sestanku je med prvimi dr. Božidar Širola ocenil dosedanje smotre kot zelo koristne in poučne za glasbeni naraščaj. Zadovoljen je ne samo s tehnično organizacijo smoter, nego tudi z izborom pesmi, ki povzročajo zanimanje za hrvatsko ljudsko glasbo kot celoto. Dr. Ante Dobronić je poudaril pomen smoter s pedagoškega vidika. Krešimir Baranović, ravnatelj Hrvatske opere, opozarja na velike koristi, ki jih ima gledališče od teh vsakoletnih smoter. »Poprej smo morali delati po knjigah, zdaj pa smo dobili v pogledu noš, plesov in običajev živ in bogat rezervoar, ki se ga v obilni meri poslužujemo.« Slikar prof. Lj. Babić pravi, da te kmetijske smotre nudijo izredno in redko priliko spoznavanja narodnih noš in toliko drugih svojstvenih hrvatskih ljudskih elementov. Tudi prof. Lhotka izraža svoje priznanje zagrebškim smotram.

Mimo umetniških krogov pa folklorni festivali vzgajajo narod. Na teh festivalih spoznavata meščan in »izobraženec« kmeta od druge, takorekoč bistvene in osnovne plati. Zatorej bi se geslo takih festivalov prav lahko glasil: »Spoznaj svoj narod!« Spoznavaj in nauči se ceniti zakladnico ljudskega izročila! Porast kulturno-politične zavesti posameznega naroda, to je posredni učinek ljudskih festivalov. Nedavni mariborski festival je bil važen prav s kulturno-političnega vidika: vršil se je namreč blizu meje in v našem ogroženem ozemlju. S pedagoškega vidika so važni programi festivalov, ki ne smejo vsebovati preučениh znanstvenih dognanj, ampak žive poljudne razlage.

Organizacija folklorne festivala pa je v glavnem narodopisno-narodoslovno-strokovna, tehnična, kulturno-idejna ter finančna. Ne bom se spuščal v podroben prikaz narodoslovno-strokovnega in tehničnega dela, ki z njim festival uspe ali propade. To delo zahteva temeljitega pregleda in natančnega poznavanja narodopisnega blaga, najstarejših zapisov, predvsem pa živega stika s kmečkim ljudstvom. Dalje je to delo, kakor že rečeno, enako delu gledališkega režiserja. Treba je pravilno pojmovati in določiti festivalski prostor, ga vsebini festivala primerno urediti ter po njem razporediti posamezne nastopajoče skupine, tako da ne bodo igralsko narejene, ampak žive in naravne kot doma na vasi. Tu pa

smo zadeli na prve probleme folklornih festivalov. Na enega, poglavitnega izmed njih sem ob ljudskih običajih malo poprej opozoril ter se tiče razmerja med folklornim festivalom in ljudskim življenjem na vasi. Naj pojasnim bistvo tega problema! Kakor hitro stopita ljudski običaj ali ples v poseben, mestni festivalski prostor, že nista več popolnoma tista kot doma na vasi. Na vasi živi ljudski običaj najbolj naravno, pristno in rešnično svobodno življenje. Običaj se rodi, živi, se razvija ter končno tudi izumre. A on tudi oživi in se preobrazi. Zato docela upravičeno lahko govorimo o življenju ali o biologiji ljudskega običaja. Njegov vaški prostor je vseobsežen, često poljuben, nove možnosti se mu zmerom odpirajo. Na vasi običaj raste in se izpreminja, na festivalu pa ni več prost, ampak ujet v določen prostor. Dobil je svoj okvir, svojo točno določeno obliko in še celo tuljenja, vriskanja in zvonjenja kurentov imajo svoj predpisan začetek in konec. Razlika med živim običajem na vasi in prirejenim običajem na festivalu se v marsičem ujema z razliko med naravno in umetniško poezijo, med pravljico, ki živi v ljudstvu, in pravljico, ki je po pripovedovanju zapisana in je prejela s tem svojo dokončno obliko. Tu se spomnimo davnega spora med Achimom v. Arnimom in Jacobom Grimmom in lahko rečemo, da je ta spor v svetu preprostih ljudskih oblik še zmerom aktualen. Nasproti naturi običaja in plesa na vasi ustvarja torej festival neko kulturo običajev in plesov, ki pa zopet po drugi strani sili v ljudsko življenje, vanj vplivno posega ter ga ureja. Kmetški fantje in dekleta, ki jih je že zajel prvi val brezdomske meščanske civilizacije in ki so domače običaje in plese začeli opuščati, so se na festivalu naučili ceniti in varovati starodavno in zmisla polno življenje očetov in dedov. In marsikatero podrobnost, ki so nanjo popolnoma pozabili ali so jo površno izvajali, so si spričo popravka ali obnove na festivalu dobro zapomnili. Po vsem tem ni prav nič čudnega in neverjetnega, če so folklorni festivali ponekod na deželi povzročitelji pravega preporoda že pozabljenih in izumrlih ljudskih običajev, pesmi, plesov in noš. S tem sem hkrati dovoljno naznačil, kakšen pomen pričanja dobivati folklorni festival v narodoslovnem svetu.

Kulturno-idejne strani sem se že deloma doteknil, vendar ob kulturno-idejni in finančni organizaciji festivalov mislim v prvi vrsti na posebno društvo, ki te festivale prireja. Res je najboljše, najpravičnejše, da festivale ob izdatni državni podpori prirejajo razna narodoslovna društva ali glasbeno-folklorni zavodi, toda odlični organizatorji festivalov pod strokovnim vodstvom, včasih še boljši in prožnejši od narodoslovnih, so kmetsko-prosvetna društva, ki je njih poglavitni in osrednji cilj: varovati in obnavljati avtohtono kmetško kulturo. Tako vzorno kmetsko-prosvetno društvo je hrvatska »Seljačka Sloga«, ki redno vsako leto prireja lokalne revije ali smotre kmetške kulture po vaseh, pokrajinske po mestih in trgih ter glavno smotro v Zagrebu. Seljačka Sloga je folklorne smotre postavila v program svojega dela, na posebno kulturno-idejno osnovo, katere tolmač je njen predsednik Rudolf Herceg, učenec bratov

Zeleni Jurij

Štajerski zlodej, ozadju Kurenti

Prekmurska »Samarianka«

Prekmurski ples »Po zelenoj trati«

Štajerski »Plesači-koledniki«

Radičev. Tako je zagotovljena stalnost festivalov ter njih prirejanje točno po določenem načrtu. Festivali se od leta do leta izpopolnjujejo in kar je glavno in tudi zelo važno: festivala ne spremljajo nobeni trgovsko-spekulativni nameni, ki ovirajo dostojno in popolno izvedbo. Temeljita vsakoletna organizacija hrvaški festivalov naj bo nam Slovencem v zgled. Moramo pohvaliti redko zavednost in pobude naših društev (Bela Krajina, Društvo prijateljev Slov. goric), toda nikdo ne bo zanikal, da upravi Ljubljanskega velesesja in Mariborskega tedna ne zasledujeta s festivali mimo kulturnih tudi lastnih trgovsko-finančnih ciljev. Zatorej od slovenskih festivalov vse dotlej ne moremo pričakovati brezhibnosti in popolnosti v vsakem pogledu, dokler se zanje ne bodo nesebično in smotrno zavzela posebna društva s kulturno-etnografskim programom po vzoru »Seljačke Sloge« in vsestransko podprla preizkušeno glasbeno-folklorno vodstvo Franceta Marolta. Naša kmetska društva bi se morala resneje zavedati svojih etnografsko-kulturnih nalog, ki imajo zanje v zadnjem času mnogo zmisla štajerski kulturni delavci (Fran Žižek, Vladimir Kreft i dr.) ter deloma tudi kmetstvo-prosvetno društvo »Brazda« (predsednik Ivan Bratko). Utegnil bi razviti še mnogo spodbudnih misli glede ustanovitve slov. društva z etnografskim programom in s posebnim ozirom na naše razmere, vendar v tem znanstvenem časopisu ni zanje mesta. Z njimi bi se morale baviti kulturne rubrike naših dnevnikov ali ljudskih tednikov.

III.

Značilno za razmere v slovenskem narodoslavnem svetu je to, da muzikolog ureja in pojasnjuje ona poglavja slov. narodoslavlja, ki so prav za prav področja narodoslavlca. O tem nepravilnem stanju kaj več ob prvi priliki, danes naj le ugotovimo, da so slovenski folklorni festivali tesno povezani z imenom Franceta Marolta, mnogozaslužnega vodje Folklornega instituta Glasbene Matice v Ljubljani in dirigenta Akademskega pevskega zbora. Izjemo tvorita dva: Festival slovenskih narodnih noš l. 1932. ter Festival slovanskih narodnih plesov in slovanske glasbe l. 1934. v Ljubljani, na katerem so nastopili tudi Slovenci s črnomaljskim, buzetskim in istrskim kolom. Naslednji dve folklorni prireditvi je organiziral Folklorni institut G. M. in sicer: l. 1935. Ziljsko štehvanje z Visokim rejem in ziljsko ohcetjo ter l. 1936. belokranjsko, Jurjevanje in belokranjske plese ter igre. Nato je sledil dvoleten premor, letos pa smo doživeli kar dva festivala po vrsti: prvega v Črnomlju (Belokranjske narodne igre in plesi), drugega pa v mnogo večjem obsegu ko doslej običajno pred kratkim v Mariboru. Črnomaljski festival je v glavnem porazširjeni ljubljanski festival belokranjskih plesov in običajev ter ima zanj mnogo zaslug društvo »Bela Krajina«. Kot tak je tvoril posebno, drugo skupino na mariborskem festivalu, zato se bom nanj pozneje povrnil. Kajti predmet našega razpravljanja je nedavni mariborski festival.

V okviru raznih prireditev letošnjega VIII. Mariborskega tedna se je 5. in 6. avgusta vršil *Veliki festival slovenskih narodnih običajev in plesov v Mariboru*. Festival je na pobudo društva »Bela Krajina« ter »Društva prijateljev Slovenskih goric« priredil poseben pripravljalni odbor, sestavljen iz zastopnikov omenjenih dveh društev, uprave Mariborskega tedna ter Putnika d. d. To je bil brez dvoma naš največji folklorni festival. Dozdaj so bili naši folklorni festivali omejeni na določen narodopisni predmet, n. pr. na noše ali pa zgolj na eno pokrajino, n. pr. na Ziljo ali na Belo Krajino, kar pa je glede na izjemen in kočljiv položaj naše folklore na deželi ter glede na sistematičen študij docela pravilno in povsem umestno. Najpoprej je treba točno ugotoviti resnično stanje naših običajev po vaseh in pokrajinah, pregledati jih na pokrajinskih festivalih, nato šele pristopiti k podajanju občje slovenske folklorne podobe. Letošnji mariborski festival sicer še ni predstavil take splošne sintetične folklorne podobe, bil pa je v primeri s prejšnjimi mnogo širši, ker je združil dva takšna med seboj silno različna, v nekaterih točkah pa zopet podobna slovenska sveta kot sta ravno belokranjski in štajerskopanonski svet.

Mariborski festival slovenskih narodnih običajev in plesov, čigar tehnično in etnografsko-strokovno vodstvo je bilo v rokah Fr. Marolta, deloma voditeljev posameznih skupin (Fr. Žižek i dr.), se je vršil na sportnem stadionu S. K. Železničar. Ta nogometno-sportni prostor z nelepo okolico nikakor ni bil primeren za takšno prireditev, kot je bil mariborski festival, in je prej zaviral kot pa pomagal določiti in ograditi primeren festivalski prostor. Navzlic temu, da so prireditelji prvotni stadionski prostor zmanjšali, je bil še zmerom prevelik, kar se ni čutilo toliko pri Zelenem Juriju ali pustnem sprevodu kolikor pri kresnicah, ki so se kar porazgubile v obširnem prostoru. Na sredi festivalskega prostora bi bilo vsekakor treba namestiti lesen podij, ki ga zahtevajo plesi. Kulisa, predstavljajoča dvojne okene in vrata grajskega poslopja, hkrati tudi kmetske hiše, je bila prava nakaza in v napoto posameznim obrednim prizorom, ki bi jim morala biti povrh raznih drugih funkcij estetsko skladno ozadje. Značilno za neko površnost in lagotnost glavnih prireditev je dejstvo, da se je ta kulisa barvala in so se sedeži pribijali eno uro pred začetkom festivala. Tudi postavitev te kulise na nasprotno stran glavne tribune in prav vzporedno z vrsto sedežev ni bila ravno posrečena. Ker so belokranjske kresnice pele pri teh grajskih vratih, jih večina občinstva ni slišala. To pomanjkljivost bi kaj enostavno odstranili zvočniki, toda po krivdi prireditev jih na festivalskem prostoru ni bilo. (To je tem bolj čudno, ker je po izjavi dr. VI. Murka uprava Mariborskega tedna sklenila, da krije tudi ev. zgubo festivala do Din. 10.000.—) Sicer pa menim, da bi se vprašanje te grajsko-kmetske kulise rešilo še na druge, pripravnejše in primernejše načine. Na priliko z grajskim stolpom. Takó bi bile štiri reči potrebne za sredo festivalskega prostora in ki bi se po uporabi zopet odnašale: grajski stolp, kmečka hiša, majsko drevo in lesen oder za plesalce.

Rüsa in Raboľ

Orači (Lancova vas)

Sterjak: igra »Valek«

V štirsko-panonski (štajersko-prekmurski skupini) skupini so nastopile sledeče vasi: Lancova vas (*Rüsa, Plesači-koledniki, Orači*; vodja Miro Vaupotič), Sv. Jurij ob Ščavnici (*Šterják: Valék, Klüč, Rüsa-Čarga, baba nosi dedca itd.*; vodja Fran Žižek), Sv. Marko niže Ptuja (*Kopijaši, pokači, Kurenti, Rüsa-Čarga, Raból, Zlodej, Orači, Medved, Kokótiči-Piceki, dekle vleče kopanjo itd.*; vodja Fran Žižek), Beltinci (*Meštarski plesi: Tkaléčka, Šóštarska; Gostüvanjski plesi: Točak, Šamarianka, Po zelenoj trati; Obrdno kolo »Marko skače«*, vodji Kavaš Matjaž in Kociper Ivan).

V drugi, belokranjski skupini pa so nastopili: Črnomelj (Zeleni Jurij, *Kolo-Most*, vodja Anton Grahek), Adlešiči (*Svatbeno kolo »Hruške, jabuka«, »Lepa Anka«, Krésnice*, vodja Jankovič Jože), Vinica (*Kresnice, Kolo-Jastučak*; vodja Malič Oskar), Predgrad-Stari trg (*Kresnice, Poljansko svatsko kolo*; vodja Rade Josip), Metlika (*Obredno kolo, Most, Rešetca, Robčeci, Kurji boj, Turn*; vodja Malešič Ivan).

Nekateri obredni prizori (orači, kresnice) ter figure (*Rüsa, Kurenti* i dr.) so se v raznih variantah ponavljale. Narodoslovcu in marsikateremu gledalcu so bile vse te variante enako zanimive in poučne, vendar radi večje enotnosti in učinkovitosti festivalskega programa bi bilo vsekakor boljše, prikazati le po eno najznačilnejšo in najpopolnejšo varianto. Štajersko-panonska skupina nam je predstavila par kultno-mitoloških figur in prizorov, ki gledamo v njih osnovna obredna dejanja v času pred pomladjo. Oglejmo in pojasnimo jih po vrsti! Ta pojasnila pa zaradi odmerjenega prostora ne bodo izčrpne razprave, nego zgolj prigodniške narodoslovne pripombe.

Orači. Bez dvoma so popolnejša varianta orači iz Lancove vasi. Pustno našemljeni fantje vlečejo v poskakujočem ritmu — plesu oralo, ki ga ravnata dva kožuharja-kurenta. Na oralu je pritrjena deska, na kateri stoji med hojo in brezico mlad kmetski par. — Orači so prastarega indoevropskega izvora in najdemo njih najstarejšo evropsko podobo v starogrških običajih, v takozvanem poročnem oranju, ki čara plodородnost. Oboranja dvorišča ali vasi pa so apotropaičnega značaja. Po takem oranju so prebivalci hiše ali vasi varni pred raznimi boleznimi in demonskimi silami. René Fülöp-Miller poroča, da je bilo táko oranje še l. 1926. v notranjosti Rusije v navadi. Stare izvore običaja oračev moramo dalje iskati v Indiji, ki je zibelka še marsikaterih drugih evropskih običajev. (Prim. Holi- ali Indra-drevo, na katerem je majhen plug kot okras.) Ako vlada v Indiji dolga suša, vlečejo v Indiji naga dekleta oralo po polju ter prosijo mater zemljo za dež. To se dogaja ponoči, moški ne smejo biti navzočni. Mimo tega igra plug ali oralo važno vlogo v raznih pravnih običajih (prim. dr. Mal: *Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen*, 1939). Nove dežele so osvojevalci svojčas oborali z oralom. — Dokončno sodbo o slovenskih oračih pa bomo mogli podati šele tedaj, ko bomo s štajerskimi orači primerjali zadnje blede ostanke *kranjskih oračev*.

Rüsa-Čarga. Čarodejen čas pred pomladjo je pust. Razne človeško-živalske maske, ki v tem času strašijo po vaseh, razodevajo davni demonsko-čarodejni zmisel okrinkanja. Za jelenom je najstarejša živalska maska konj, ki pa se je v teku časa preobrazil v kozla, pri nas na Štajerskem bržčas v »rüso«, v Suhi Krajini pa v kamelo, ki so jo svoje dni vodili tudi na Blejski Dobravi. Zdaj sta kamela in rüsa le običajen pustni trik, zabavna svatovska šala, dve zvijačni figuri, spadajoči v isto vrsto pustni figur kot n. pr. trik: baba nosi dedca. Vendar pa v rüsi na podlagi ljudske pesmi, ki jo je zapisal Trstenjak v Glasniku (1860, II., 141), slutimo davno kultno-mitološko figuro, ki je ob pričetku pomladi čarala rodovitnost polj in ki nas blede spominja na nemškega »Schimmelreiter-ja«, na avstrijskega »Habergiess-a« ter »Gmoosgoass-a«.

Medved je glasnik pomladi, prinašalec poletja, uvrščamo ga med demone rasti in plodornosti. Ali za razne evropske pustne medvede in prav tako za našega medveda v štajerskem pustnem karnevalu velja narodoslovno dognanje A. Spamerja, ki pravi, da sta medved in njegov šaljivi ples izšla iz postave divjega moža (pri nas iz Rabolja ali kakega kožuharja). Divji mož in medved spadata torej tudi med odhajajoče zimske demone, kar nam zelo nazorno potrjuje štajerska ljudska pesem:

Prošlo je medvedovo,
Došlo bode Jurjevo

(Štrekelj, III, 205)

Rabolj, kurenti, zlodej. Rabolj je slovensko-štajerski zimski divji mož, ki ga je v starih, danes že pozabljenih običajih Zeleni Jurij po ogorčeni borbi premagal (Pajk, Črtice). Hrušč in tuljenja kurentov so ali čarodejnega apotropaičnega značaja ali pa vzbujajo mrtvo zimsko naravo k pomladnemu življenju, k rasti. Kadar bomo pisali izčrpno razpravo o starih slov. ljudskih plesih, bomo na vsak način morali k prastarim slov. ljudsko-plesnim oblikam prišteti v prvi vrsti te bučne pohode kurentov, pa tudi pustnih oračev ter ziljske Pjerhte in njenih spremljevalcev. Podoba je res, ko da so ti divji pohodi brezoblični in neritmični, vendar še danes je tu in tam v njih polno dionizičnega ritma in določenega poskočnega koraka, ostaline nekdanjih obrednih obhodov. — Zlodej in z njim vred parkelj sta naši dozdej več ali manj nepojasnjeni zimski figuri. Dve možnosti sta: ali sta se razvila iz kurenta-kožuharja, ali pa sta se kot srednjeveški mistično-krščanski figuri povsem samostojno pridružila vaškemu pustnemu sprevodu. Za to zadnjo verjetnost mnogo govori štajerski Zlodej, ki s svojo mrežasto srajco, v katero lovi duše, kaže krščansko-legendarne poteze.

Kokotiči-Piceki so pustne živalske maske, kakor jih najdemo tudi v drugih evropskih običajih, n. pr. v ruskih ali nemških. Na te petelinje maske je verjetno mnogo vplivala petelinja figura iz stare italijanske komedije Cicirrus (nem. Kikeriki).

Ljubeščica (Hrvatsko Zagorje)
Žena s pokrivalom peče ali rupci

Lučelnica (Pokuplje pri Pisarovini)
Žena z belo pečo in kožuhkom

Pridvorje pri Dubrovniku

Draž (Baranja)

Plešočí *kopijaši*, štajersko-panonski zastavnik, spadajo sicer na čelo poročnega sprevoda, pa so vendar na festivalu lepo otvarjali štajerski pustni karneval. Naloga *pokača* nalikuje nalogi bučnega kurenta-kožuharja. *Plesači* so svojstveni štajerski koledniki na pragu pomladi. Običaj *vlačenja ploha ali svinjskega korita* je poznan tudi na Kranjskem, zlasti na Gorenjskem. V okviru »*biserjanskega šterjaka*« sta bili zanimivi fantovski igri: *valek* in *ključ*, ki krepko, šaljivo, a preveč prozorno merita na falično plat pustnega ljudskega življenja. Ob igri »*valek*« sem se nehote spomnil lužiško-srbskega velikonočnega kotaljenja pirhov, »*walkač*«, »*walkowač*«, po umetni ali naravni strmini, »*walka*«, »*walk*«, imenovani. Ta lužiško-srbska igra naj pospešuje pomladno rast trave.

Štajersko kurentovanje, pustni čas, razpet med zimo in pomladjo, nam na eni strani razodeva splošno evropsko pustno podobo, na drugi strani pa priča o izvirni slovensko-ljudski tvornosti in predstavnosti, kar se kaže v izvajanju posameznih običajev, v nekaterih pustno-pomladnih figurah, nošah in v mnogih drugih podrobnostih. Naj opozorim zgolj na lepo pisane papirnate čake fantov, ki vlečejo oralo — zanje se bo morala pozanimati naša ljudska umetnost —, naj pokažem na pustne maske kurentov, kožuharjev, zlodeja, v katerih je mnogo izvirne domiselnosti, iznajdljivosti in slovenske alpsko-panonske fantastike.

Po neugnani dionizični razvratnosti štajerskih običajev so *prekmurski plesi* iz Beltincev izpričali umerjeno plesno kulturo, ki v marsičem nalikuje sosedni medjimurski (prim. Prelog na zagrebški smotri) ter baranjski. Značilo pri obeh mojsterskih plesih, t. j. *Tkalečki*, tkalski polki, in pri *Šoštarski* je to, da plesalci plešejo brez čevljarskega ali tkalskega orodja. Dejanje in orodje posnemajo in izražajo raznovrstne plesalčeve kretnje. Prekmurska »*šoštarska*« je zelo podobna baranjskemu »*šuštar-plesu*« (Palé, Baranja, Madžarska), pa tudi drugim po Evropi [Francija!] Od »*gostüvanjskih plesov*« me je »*točak*« spomnil istrskega kola. Po »*Šamarianki*«, poskočnici, so Prekmurci zaplesali polko »*Po zelenoj trati*«, ki ima nekaj splošnih stilnih značilnosti rokokojskega plesa. Kolo »*Marko skače*« je svatbenega značaja ter ga je svojčas spremljala pesem:

»Marko skače — po zelenoj travi,
V roki nosi — sedem žoltih zlati

Kolo »*Marko skače*«, to je v bistvu kranjski »*povštertanc*« ali nemški »*Polstertanz*«. A močno dvomim, da je bil to tudi v preteklosti. Vsekakor pa je v naših baročnih ljudskih plesih precej tujih vplivov. Prav in poučno je, da smo nekaj takih plesov videli na mariborskem festivalu, ni pa nikakor pravilno, ako te plese spremlja tuj glasbeni komad. Tako so tkalsko polko, kakor je to ugotovil neki muzikolog, plesali na nemško melodijo »*Wien bleibt Wien*«.

Belokranjci so panonsko-prekmursko umerjenost stopnjevali v obredno svečanost. Ako primerjamo Belokranjce s Štajerci, so razlike mnogo večje, ne toliko po vsebini, kolikor po obliki običajev in po naravi njih nosilcev. Svet Štajerca in njegovih običajev je svet ruske širine, svet narurne prvotnosti in tesne povezanosti z zemljo. Štajerski človek je sredi svojih običajev kurentovsko-neugnan, brez-krajen in brezličn, naturno-konkreten, epičen. Belokranjec pa je nasprotno svečano resnoben, otroško-radosten, liričen. Štajerc je vesel čez mero, rad pretirava in se nagiba h groteski. Belokranjec pa je zmeren in se predaja igri. Belokranjske igre in plesi kažejo mnogo prastarih magično-simbolnih plesnih oblik (prim. metliško obredno kolo, njegove kačaste zavoje, polže, odvoje, dalje »vrtec«), izdihavajo mnogo narurne prvotnosti in preprostosti, a podoba je, ko da so zaradi lirično-otroškega temperamenta njih nosilca nekam odmaknjeni od zemeljske stvarnosti, s tem, da je razne običaje in plese prevzel v svoje varstvo belokranjski meščan oziroma tržan, se je ta odmaknjenost še povečala. Na tak način marsikateri belokranjski ples kažejo dva obraza. Na priliko: Most. V metliški igri »Most« še dovolj jasno razvidimo davno kultno-mitološko ozadje, črnomaljsko kolo-most pa je to ozadje že povsem izgubilo, zaradi česar se je prevesilo v rajajoč dekliški svet, ki mnogo čustvuje in okrašuje. Tako si dalje prav lahko razložimo, zakaj ima Bela Krajina izredno mnogo iger, ki jih izvajajo odrasli, ki pa imajo videz ko da so vzete z otroškega igrača. Vse te igre so bile v starodavnosti resnejšega značaja, bile so to bojne ali žalne igre, svečani obredi, v teku časa pa jim je svojstvena narava belokranjskega človeka vtisnila pečat otroščine.

Letos sta črnomaljski in mariborski festival imela na programu par novih belokranjskih običajev in plesov. Belokranjske »kresnice« ali »ladanjke« so kresne kolede, ki jih dekleta, kresnice imenovane, pojó pred vsako hišo in sicer potem, ko so se povrnilo od kresa v vas. V Gribljah pravijo kresnice: »Idemo ladat /sv. Ivanu, da nam dobro leto dá.« Spremlja jih fant-piskač s torbo za darove. — Dalje smo na novo spoznali: *kolo-Jastučak* iz Vinice, *Poljansko svatsko kolo* s svatbenim parom in svatbeno zastavo ter končno dvoje svatben kol iz Adlešič in sicer: »*Hruške jabuka*« in »*Lepa Anka*«. Viniško in adlešičko kolo označuje kasnejša razvojna stopnja obrednega kola in »vrtca«, na kateri se je prvotni, trdno sklenjeni krog kola porušil v posamezne plesne pare ali skupine, ki pa še zmerom plešejo v krogu. Tu sem moramo uvrstiti tudi prekmurske plese, istrsko kolo ter zlasti koroško-ziljski »Visoki rej«.

Pomladni običaj »*Zelenega Jurija*« nam je Fr. Marolt tó pót predstavil v novi podobi, v verni, zmiselni obnovitvi prvotnega Zelenega Jurija na podlagi opisa J. Kapellea v Carniolii 1. 1839. Edinstvena in redka evropska narodoslovna vrednota je ta obnovljeni slovensko-belokranjski Zeleni Jurij, pomladno božanstvo rasti, predstavljeno po drevesu in človeku — Zelenem Juriju.

Cajdraš (Bosna). Dekle s pokrivalom
»Krpce« z geom. ornamentom

Golubić (Bosna).
Dekle s kapo »Kitalije«

Zlosela (Bosna)

Zlosela, Zakonska žena s pokrivalom
»počelice«

Z velikim mariborskim festivalom smo resnično stopili korak naprej v razvoju slovenskih folklornih prireditev. Z njim se je podoba slov. ljudskega življenja kot se prikazuje v letnih običajih in plesih porazširila, mnogo več jasnosti in preglednosti je zdaj v slovenskem narodnoslovnem svetu. Mimo tega pa je spričo današnjega časa pomen mariborskega festivala v narodnostno-kulturnem pogledu izredno velik.

IV.

Dne 11. junija 1939. prav na rojstni dan dveh velikih hrvatskih mož, bratov dr. Antuna Radića, etnologa in sociologa, ter Stjepana Radića, narodno-političnega voditelja, so se vršile po številnih hrvatskih vaseh in trgih takozvane »smotre«, revije ali pregledi hrvatske kmetijske kulture, v samem Zagrebu pa glavna smotra, krona in višek vseh podeželskih nastopov. To glavno smotro je že nekaj mesecev poprej podrobno pripravljajl poseben prireditveni odbor Seljačke Sloge, ki so bili v njem predsednik Herceg, tajnik ing. Premužić, ravnatelj Hartl, poznana hrvatska narodoslovca univ. prof. dr. Gavazzi in prof. Bratanić in drugi.

Smotra hrvatske kmetijske kulture — noš, pesmi, plesov in običajev — je bila prva ob 6. uri zjutraj v Zagrebškem zboru za pevce, druga ob 10. uri v narodnem gledališču za tuje in domače znanstvenike, za narodoslovce, glashbenike, umetnike, dalje za novinarje in predstavnike prosvetnih društev, nakar se je še tretjič ponovila ob 4. uri pop. v Maksimirju. Ta je bila namenjena zagrebškemu občinstvu. Pred vsako smotro je S. S. brezplačno delila pregledno tiskane sporede z besedili pesmi in potrebnimi etnografskimi pojasnili. Vsakemu sporedu je bila priložena glasovnica, ki se je je udeleženec smotre lahko poslužil in glasoval: 1) kateri ogranak S. S. je imel najpristnejšo narodno nošo brez nakupnih prdmetov; 2) kateri ogranak se je predstavil z najlepšim plesom in 3) kateri je zapel najčistejšo hrvatsko pesem. Na smotri je nastopilo 24 kmečkih pevskih in obnem plesnih zborov iz raznih dežel širne Hrvatske: *iz ožje, osrednje Hrvatske t. j. iz zagrebške okolice, iz Hrv. Zagorja, iz Podravine itd.* (Lug, Lučelnica, Gotalovo, Ljubeščica, Žarovnica, Nartska Struga, Vrapče, Okešinec—Vežišće), *iz Medjimurja* (Prelog), *iz Slavonije* (Orubica, Zadubravljje, Privlaka, Zbjegovača), *iz Baranje* (Draž), *iz Bačke* (Subotica), *iz Like*, (Lički Novi—Oštra), *iz Bosne* (Golubić, Prihići, Rekavica, Čajdraš, Zlosela), *iz Hercegovine* (Donji Vinjani), *iz Dalmacije* (Bračević, Pridvorje pri Dubrovniku). Razen teh zborov je nastopil iz Dalmacije še guslar Niko Martinović (Duba).

Ako odštejem dalmatinske in primorske otoke, ki niso bili zastopani, je bila na smotri zbrana cela Hrvatska v vsej svoji narodopisni živosti in različnosti. Sila lepe in pestre so *hrvatske narodne noše*, od katerih je vsaka posamič odraz svojevrstnega narodopisnega okrožja. Mnogo je beline v njih, mnogo barv, mnogo okrasja, polno težkega okrasja, veliko folklornih značilnosti, vse preveč hkratu in za ta kratek, od trajanja nastopa odmerjeni čas. Takó so za žensko

narodno nošo iz osrednje Hrvatske značilne razne bele peče ali rute, domače belo platno, za Slavonijo volneni predpasniki z resami. Medjimurje je najsevernejši predel Hrvatske in kot tak naslonjen na panonsko-slovenski svet, kar razodeva tudi medjimurska noša. Drug tak obroben hrvatsko-panonski svet predstavljajo Bunjevci iz Subotice. Proti jugu, v Bosni, Liki, Dalmaciji, belina ne prevladuje več, temne, težke barve se prikazujejo, okrasje se stopnjuje do kovinskih nakitov. Bosno zlasti označujejo ti kovinski nakiti, dalje posebne ženske kape »kitalije«, »počelice«, »krpe« z geometrijskimi ornamenti. In končno, kar je velika narodopisna redkost: bosanska dekleta in žene so po rokah tetovirane.

Izredno bogato in neizčrpno je poglavje *pevske plati smotre*, poglavje *glasbe, melodije in ritma*. O tem bi znali mnogo zanimivega povedati muzikolog, skladatelj in glasbeni kritik in le škoda, da slovenskih glasbenih strokovnjakov ni bilo na smotri. Kajti zbori so peli tudi pesmi, ki so radi primerjave z našimi nedvomno poučne. Naj zgolj omenim, da je ogranak iz Žarovnice (Hrv. Zagorje) zapel staro srednjeveško legendarno pesem »Išla Marija u goru«, ki je po vsebini in deloma po melodiji podobna ziljsko-koroškemu ljudskemu koralu »Marija in mlinar«. Dalje Slovenec po Medjimurcu podaja roko Hrvat, ne toliko v pogledu melodične sorodnosti, kakor glede načina opevanja lastne zemlje, ki je posebnost alpskega ozemlja, redkost v hrvatski ljudski pesmi, a nam Slovencem tako blizu:

»Medimorje slavno, kak si lepo, ravno!
Med dvema vodami jesi opkoleno,
kakti cvetnjak lepo jesi ograjeno.«

Ožja Hrvatska, Medjimurje, Slavonija so se v marsičem precej razlikovali od pevskih skupin iz ostalih južnih krajev. Ljudsko pesem severnega in severo-vzhodnega predela Hrvatske sicer označujejo zategnjene končne dobe, a petje je izvečine dvoglasno, živahno, polno varijacij, ponekod še kar po naše zveni. V takih trenutkih se nam odkrivajo skupni slovanski elementi hrvatske in slovenske pesmi. Za Dalmacijo, predvsem za Bosno so pa značilne višje lege glasov, raven ritem napeva, zelo zategnjene, dolge druge dobe, ki se odsekano končujejo. Bosanska pesem je hrvatska gorska pesem, iz nje veje nekaj prastarega, davnega, dejal bi ilirsko-dinarskega.

O *hrvatskem ljudskem plesu »kolo«* prav tako sodim, da se več ali manj krije z značajem pesmi. V severnem hrvatsko-slavonskem, zlasti v bunjevačkem kolu plesalci sila lahko plešejo zdaj v levo zdaj v desno, peta je prosta, obremenjeni so le prednji podplat in prsti. Včasih je podoba, ko da se plesalci rahlo dotikajo tal ali ko da se zibljajo na vzmeteh. Kolo je tu izraz lahke, zdrave in sočne sproščenosti. Prav nasproten svet se nam odpre ob primorsko-dalmatinsko-bosanskem kolu. Plesalci oziroma plesalke v bosanskem kolu (Rekavica, Zlosela itd.) trdo poskočno plešejo, noga je cela obremenjena in močno udarja ob tla, ob zemljo. Zdi se ko da plesalko ne zanaša kvišku in proč od tal, nego da se hoče udreti v zemljo. To težo in

Donji Vinjani (dalmatinsko hercegovačka
meja)

Čajdraš (Bosna)

Rekavica pri Banja Luki

mračnost, ki tiči v bosanskem kolu, povečuje odsotnost glasbe, večkrat tudi petja. Malo drugačno varianta predstavljajo kola, ki so v njem koraki plesalcev počasni, obredni. Spričo pesmi, ki jo pri tem pojo, pa je kolo osamelo, ker ne more najti stika z ritmom pesmi. Hrvatsko planinsko kolo iz Bosne in še od kje drugod nikakor ni podoba živega, lahkega dolinskega veselja, ampak je nasprotno odsev nekega turobnega, žalostno-veselega razpoloženja. Zgodovina, davna stoletja, burne dobe, polne krivic, obupa, borbe za obstoj in velikih duševnih pretresov, so udarile temu kolu svoj neizbrisen pečat. — Izmed vseh plesov, ki sem jih videl na smotri, pa sta bila odmaknjena od prvotnosti in pristnosti kmečkega kola v prvi vrsti dva: bunjevačko (momačko) kolo iz Subotice in »poskočnica« iz Pridvorja (Konavli pri Dubrovniku). Pri subotiškem kolu se je prvotni sklenjeni krog kola razbil v tri skupine, ki ima vsaka po dva plesalca in po eno plesalko v sredi. Ena trojica pleše v sredini, drugi dve pa ena nasproti drugi takò, da tvorijo nekakšen polkrog. Mimo polkroga pa nastaja s primikanjem, odmikanjem itd. še polno drugih figur. Kolo spominja na različne bolgarske plese in predstavlja brez dvoma višjo razvojno stopnjo kmečkega kola, že neko plesno kulturo. Drugi, dalmatinski ples pa spada v poglavje tujih vplivov v hrvatskem ljudskem plesu. Ta konavlijska »poskočnica« kaže namreč določno vplive dubrovniških aristokratskih koračnic, poklonov, četvork ali podobnih plemiških plesov. Ob njej sem se asociativno spomnil nekih španskih plesov. Sicer pa sta dokončna sodba in popolna slika tega dalmatinskega plesa in še marsikaterih drugih možni le, ako razpravljamo o njih v celoti, torej tudi v zvezi z otoško-dalmatinskimi, ki so polni kultno-mitološke in epično-zgodovinske vsebine. (Moreška, Kumpanija i dr.) — Od ostalih hrvatskih plesov, ki so bili na sporedu smotre, je treba vsekakor omeniti slavonsko kolo »na kat« iz Orubice. Kakor že naziv pove, je značilnost tega kola ta, da ena polovica moških pleše kolo, druga polovica pa te stoji na ramenih ter tako tvori »kat« ali nadstropje. Takoj sem se ob tem kolu spomnil našega belokranjskega »turna«. Ali naj bi bil tedaj naš turn z ozirom na slavonsko kolo »na kat« ostalina nekdanjega plesa? Ali smo zopet zadeli na starodavne slovanske podlage? Mnogo vprašanj se nam odpira in obravnavati bi jih morali v posebni razpravi. Slavonska Posavina je brez dvoma takšna dežela, katere plesi so za belokranjske v folklorno-koreografsko-primerjalnem pogledu važni in poučni. Mimo kola »na kat« je v Posavini (Zadubravlje) doma šaljivo kolo »cucke«, ki s svojimi polži, kačastimi zavoji in odvoji precej nalikuje metliškem obrednemu kolu ali pa božjepotniškemu dolenskem »vrtcu«.

Ako se zdaj dotaknemo še *običajev*, ki so jih prikazovali hrvatski kmetje na smotri, smo se s tem prav za prav doteknili vsebinske, zmiselno-obredne strani raznih plesov in pesmi, ki smo o njih pravkar, a z drugega vidika govorili. Kaj značilno je za hrvatski poljedelski narod, da razpolaga z relativno velikim številom pesmi in plesov, ki se pojo in plešejo pri delu ali po njem. Od teh plesov naj v prvi vrsti opozorim na one, ki s pesmijo in kretnjami

nazorno prikazujejo različna kmetska dela in poljske opravke. Ogranka Vrapčec pri Zagrebu ter Prihići pri Travniku (Bosna) sta zapela žetveno pesem. Zanimiva je bila pesem iz Vrapčec: v uvodu zajame najprej polje široko težake, Marijo, nato pa katico, ki ne more prepevati radi žalosti za ljubim, ki je odšel v tujino, odkoder ga ne bo več nazaj. V dvoru za stolom sedi, v žepu pa ima njen robček. . . Kopačka pesem je tudi iz Vrapčec in poje o Jezusu, ki je z Devico Marijo zasadil vinograd. Rekavica iz Bosne je zapela pesem, ki jo pojo pri majenju turščice. Ta pesem je prav za prav zafrkljiv in zadirčen pevski dvogovor med velikimi in malimi dekleti. Prihići so zapeli pesem pri česanju prediva, ki poje o ranjenem Ivu. Junak Ivo se na zeleni gori greje in zdravi ob ognju, ki ga vile kurijo. Marsikaj v tej pesmi (Ivo, ogenj!) potrjuje domnevo, da je bila to prvotno ivanjska pesem, ki je bila na ta ali na drug način v zvezi z lanom. Prelepo sta pa lan, njega obdelavo oz. predelavo ter čas vseh teh obdelav predočila ogranka iz Medjimurja (Prelog) in iz Čazme (Okešinec—Vezišče). V medjimurske kolu s pesmijo »Plej baba leneka« ukazuje zbor ženi, ki stoji v sredi, razne obdelave oz. predelave lanu (pletje, pokanje, sušenje, smukanje, trenje, mikanje, predenje itd.). Na sredi stoječa žena pa hkrati vse te postopke in opravke z lanom mimično nazorno prikazuje. Kmetsko delo je tu resnično kos obrednega dejanja. Naposled smo slišali pesmi, ki je v njih živo izražena vsa teža, muka kmetskega dela:

»Težak piva rvajuč se s plugom,
kširidžija putujući lugom,
čobanica kod mali janjaca.«

(Zlosela v Bosni)

Dalje so se na smotri vrstile razne kolede (božične, binkoštna, ivanjske), ljubavne pesmi, svatske in razne druge več ali manj zabavno-šaljive vsebine. Tako so Ličani odpeli božično pesem, ki jo liški koledniki (»kolembači«) zapoje ob Božiču pred vsako hišo. Božično je že poznano nam slavonsko kolo »na kat«, kar govori za njegov davni obredni pomen. Kakor v plesih s polži in kačastimi zavoji, tako tudi v tem kolu »na kat« ne smemo gledati zgolj neko ornamentiranje brez vsebine. Davni zmisel raznih polžev, zavojev, stolpov ali turnov je obrednega, večkrat magično-apotropaičnega značaja. — Binkoštni obhod »kraljice« (Draž, Baranja) ja pomladen običaj, podoben češkemu »kralovničky«. Ivanjske kolede, ki jih ob kresu zapoje kresnice oz. hrvatske »kresivalje«, so odpeli: Gotalovo, Prelog (lan), Žarovnica; ljubavno-šaljive pesmi: Donji Vinjani; svatbene: Orubica, Zadubravljje, Lug, Pridvorje itd.; splošne zabavno-šaljive: Ljubeščica, Žarovnica, Zadubravljje itd.; epsko-junačko pesem: guslar Niko Martinović iz Dube.

Skratka: hrvatska folklor se nam je na tej glavni zagrebški smotri v juniju letošnjega leta razodela v vsem svojem neizmernem bogastvu in blesku, v vsej pestri mnogoličnosti, lepoti in prvotnosti.

Résumé

Im Aufsätze berichtet der Autor über den grossen Festival slovenischer Volkssitten in Maribor am 5. und 6. August 1939 und über die kroatische Bauernkulturschau (Révue) am 11. Juni 1939 in Zagreb. Am slovenischen Festival traten Steirer und Prekmurier (die Slovenen der Murmark) mit ihren alten Sitten (die Pflüger — orači, »rüsa«) und Tänzen (Hochzeitstanz, Meistertanz), weiter die Weisskrainer mit grünem Georg (»zeleni Jurič«), verschiedenen Tänzen (kolo) und Spielen auf. Festival der kroatischen Bauernkultur in Zagreb aber zeigte Volkstrachten, Lieder, Tänze und verschiedene Sitten aus allen Gegenden Kroatiens und zwar aus Mittelkroatien, Medjmurje (Murinsel), Barania, Bačka, Slavonien, Bosnien, Dalmatien und kroat. Küstenland (Lika). In der Vorrede äussert sich der Autor über die Problematik der folklor. Festivale, die sich nach dem Kriege besonders in Schweiz und im ehem. Oesterreich sehr verbreiteten. Alle diese Veranstaltungen zeichnen sich aus durch Erhalten und Wiederholen des Volksbrauchtums und sind wichtig für den Beweis nationaler Selbstständigkeit und Eigentümlichkeit des betreffenden Volksganzen. Andererseits sind aber die Festivale von grosser Bedeutung für die Volkskunde und Volkswissenschaft.
